

А. М. Кулакова

студентка І курсу ОР Бакалавр

спеціальність Е2 «Екологія»

науковий керівник: **Ю. Я. Бунякова**

канд.геогр.наук, доцент кафедри екологічного права і контролю

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження: у контексті зростаючої уваги до екологічної безпеки, сталого розвитку та збереження біорізноманіття, особливої ваги набуває створення на території природно-заповідного фонду (ПЗФ) України умов для організованого туризму.

Україна має надзвичайно багате природне різноманіття та унікальні ландшафти, значна частина яких охороняється в межах ПЗФ. У той самий час ці території мають потужний туристичний потенціал, здатний забезпечити розвиток екологічного, пізнавального, рекреаційного та наукового туризму. Проте недостатній розвиток інфраструктури, обмежене фінансування, відсутність чіткої державної політики в галузі еко- та зеленого туризму, недосконале правове регулювання, а також наслідки військовий дій обмежують повноцінну реалізацію цього потенціалу.

Мета дослідження: визначити туристичні можливості природно-заповідного фонду України; які види туризму розвиваються в його межах; в якому стані зараз території ПЗФ; а також які існують труднощі й перспективи для подальшого розвитку туризму у межах природоохоронних територій.

Результати досліджень та їх аналіз: природно-заповідний фонд України виконує важливу роль у збереженні біорізноманіття, підтримці екосистем, та навіть має вплив на розвиток сталого туризму [1]. Кожен із видів туризму має важливе значення для економіки та популяризації природоохоронних територій. Проте важливо забезпечити збалансований розвиток туризму, щоб уникнути негативного впливу на екосистеми.

З одного боку, туризм фінансово підтримує заповідники, сприяє екологічній освіті населення та створює нові робочі місця. З іншого – неконтрольований туризм спричиняє деградацію екосистеми, забруднення довкілля та порушує природний баланс. Витоптування рослин, засмічення території, шумове забруднення та незаконне будівництво загрожують збереженню природних комплексів [2].

До ПЗФ входять 8633 території та об'єкти, серед яких:

- загальнодержавного значення: 19 природних заповідників, 5 біосферних заповідники, 47 національних природних парків, 309 заказників;

- місцевого значення: пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, дендропарки [3].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду України класифікуються за одинадцятьма категоріями:

- сім природного походження: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи і заповідні урочища;

- чотири рукотворні (штучного походження): ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки; і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Станом на 2024 рік ПЗФ України охоплює 6,91% території країни (4,181 млн га), що значно нижче цілей, які були поставлені: відповідно до Європейської програми збереження біорізноманіття – 30% від загальної площі країни; згідно з Державною стратегією сталого розвитку – 15% [4].

Уповільнення руху прогресу обумовлене низкою проблем:

1. Війна має руйнівний вплив на довкілля. Військові дії призводять до погіршення стану екосистем та природних ресурсів навіть після їх припинення. Загалом в Україні 13 національних парків, 8 природних і 2 біосферні заповідники перебувають під тимчасовою російською окупацією [4].

2. Значною проблемою розвитку природно-заповідної справи залишається неузгодженість законодавства – земельного, лісового, природоохоронного та законодавства про місцеве самоврядування – у частині врегулювання відносин у сфері заповідної справи, що потребує внесення відповідних змін та розробки нових законодавчих актів [5].

3. Недостатнє державне фінансування, через яку доводиться залучати іноземних та незалежних інвесторів, а також розвивати міжнародну співпрацю, для одержання міжнародних проєктів на розвиток і збереження ПЗФ [5].

Попри це Україна знаходить шляхи для руху вперед. Так, 14.07.2024 р. у Києві Міністр охорони навколишнього природного середовища України – Руслан Стрілець відкрив науково-практичну конференцію «Функціонування об'єктів природно-заповідного фонду України в умовах воєнного стану: шляхи відновлення та розвитку», де

розповів про вплив російської збройної агресії на заповідний фонд України та шляхи його відновлення, а також поділився цілями, які вже були виконані [6].

Розвиток туризму в заповідних зонах України потребує дотримання принципів сталого розвитку, для того щоб мінімізувати негативний вплив на природу. Ось декілька прикладів успішних туристичних ініціатив у природоохоронних територіях України:

1. Обладнані екостежки й маршрути в Карпатському біосферному заповіднику та Поліському природному заповіднику.

2. Розвиток наукового туризму в межах Чорнобильського біосферного заповідника та екоосвіта на території Асканії-Нової.

3. Рекреаційний туризм добре розвинений в Шацькому національному парку, а прикладом активного відпочинку може стати подорож в Карпатських горах.

4. Екотуризм та агротуризм поширений на території Дунайського біосферного заповідника та в межах Єланецького степу.

5. Кам'яні могили дають можливість для реалізації екстремального тризму, а Дністровий каньйон – пригодницького [7].

Ці приклади ілюструють, що розумний підхід до розвитку туризму може не лише сприяти економічному зростанню, а й допомагати збереженню природоохоронних територій. Адже такі види туризму не мають негативного впливу на флору і фауну заповідних територій, а навіть підвищують обізнаність споживача про важливість збереження екосистем.

Слід зазначити, що найважливішим під час розвитку туристичної діяльності є враховування всіх проблем різних типів, які можуть виникнути через несерйозне ставлення до збереження екосистем, або навпаки – через проблему повного забезпечення в умовах обмеженого природокористування.

Проблеми розвитку туристичного бізнесу на природно-заповідних зонах України та можливі шляхи їх вирішення:

1. Недостатня туристична інфраструктура.

Багато заповідних територій в Україні не мають належної інфраструктури для організованого туризму. Одними з таких є відсутні маршрутні вказівники, інформаційні центри, екостежки, місця для відпочинку.

Рішення:

- облаштування екостежок, інформаційних пунктів, зон відпочинку;
- будівництво екологічних кемпінгів та зелених туристичних баз [8].

2. Екологічні загрози від неконтрольованого туризму.

Неконтрольований і надмірний потік туристів спричиняє витоштування рослинності, ерозію ґрунту, забруднення довкілля та шумове навантаження на дику природу.

Рішення:

- запровадження екологічних квот на відвідування заповідників (як у Європі);
- організація екологічного моніторингу (камери, сенсори, мобільні додатки);
- освітні програми та штрафи за порушення екологічних норм [8].

3. Нестача фінансування та ефективного управління

Багато заповідників не мають достатнього бюджету для розвитку туризму, адже вони фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. Не вистачає коштів на охорону територій, ремонт доріг, утримання персоналу.

Рішення:

- державні та приватні інвестиції у природний туризм;
- партнерство із міжнародними екологічними фондами;
- впровадження платного входу до заповідників, кошти від якого спрямовуються на їхній розвиток [2].

4. Незаконне будівництво та комерціалізація заповідних територій

Низький рівень контролю з боку влади дозволяє самовільну забудову заповідних територій, що призводить до знищення екосистем.

Рішення:

- притягнення до відповідальності за незаконне будівництво в межах заповідних територій;
- строгий контроль та санкції за незаконну забудову [2].

5. Нестача екологічної культури серед туристів.

Багато відвідувачів не дотримуються базових правил поведінки на природних територіях: залишають сміття, ламають гілки дерев, лякають тварин, годують їх. Будь-які неконтрольовані дії туристів мають негативний вплив на живих організмів і місця їх проживання на заповідних територіях.

Рішення:

- введення екологічних екскурсій та лекцій перед відвідуванням заповідників;
- запуск кампаній з популяризації екотуризму в ЗМІ та соцмережах;

- встановлення урн для сортування відходів на маршрутах [8].

Висновки:

1. Природно-заповідний фонд України є ключовим в збереженні біорізноманіття та природної спадщини держави, при цьому маючи значний туристичний потенціал для розвитку екологічного, наукового, пізнавального та рекреаційного туризму.

2. Сучасний стан туризму у межах ПЗФ характеризується нерівномірним розвитком, слабкою інфраструктурою та недостатнім фінансуванням, його стан є пошкодженим в теперішніх умовах воєнного стану.

3. Основні проблеми розвитку туризму в ПЗФ пов'язані з відсутністю чіткої державної політики, правовими прогалинами, браком кваліфікованих кадрів та наслідками військових дій.

4. Для ефективного використання туристичних ресурсів ПЗФ потрібне збалансоване управління, яке буде поєднувати охорону заповідних територій і створення в його межах контрольованого туризму.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Природно-заповідний фонд України URL: <https://surl.li/abmpuo> (дата звернення: 4.04.2025).

2. Екскурсійно-туристична діяльність у заповідниках URL: <https://surl.li/ygydfh> (дата звернення: 8.04.2025).

3. Війна та довкілля: природно-заповідний фонд України під загрозою. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4841 (дата звернення: 10.04.2025).

4. Рекомендації Комітетських слухань на тему «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи їх вирішення». URL: <https://komekolog.rada.gov.ua/print/73231.html> (дата звернення: 10.04.2025).

5. Україна майбутнього неможлива без реформованої, відновленої та розвиненої мережі природоохоронних територій. URL: <https://surl.li/qdgjku> (дата звернення: 10.04.2025).

6. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 14.04.2025).

7. Мілінчук О.В. Туризм на природоохоронних територіях: перспекиви розвитку в Україні. Приазовський економічний вісник. Випуск 5(05). 2017 р. С. 67-71

8. Рекреація і туризм. URL: <https://wownature.in.ua/pro-nas/nasha-diialnist/rekreatsiia/> (дата звернення: 16.04.2025).